

JØRGEN CARLSEN:

"HER RULLES"

- Om georg wilhelm friedrich, max, søren, Verdensåndens Valseværk og Filosofiens Rullestue.

Det, Philosopherne tale om Virkeligheden, er ofte ligesaa skuffende, som naar man hos en Marchandiser læser på et Skilt: Her rulles. Vilde man komme med sit Tøi for at faae det rullet, saa var man narret; thi Skiltet er blot tilsalgs. 1)

DET HUNGRIGE UHYRE

I 1917 indleverede den franske kunstner Marcel Duchamp et bemærkelsesværdigt objekt til en kunstudstilling. Det bemærkelsesværdige var paradoksalt nok, at der faktisk ikke var noget særlig bemærkelsesværdigt ved objektet i sig selv. Det drejede sig om en ganske almindelig seriefabrikeret pissekumme af den "klassiske" type, som findes på utallige offentlige toiletter. Et objekt, der i det mindste for den mandlige halvdel af befolkningen ikke ligefrem kunne optræde som en overraskelse.

Og alligevel vakte objektet furore, for i al sin unike almindelighed optrådte det som en undtagelse - et brud med den tavse indforståethed, den uskrevne konventionalitet, den hypostaserede sociale magt, der udgjorde kunstinstitutionen i det borgerlige samfund.

Meningen var klar nok. Der skulle ruskes op. Der skulle skabes et bevidsthedsvakuum, som skulle underminere en af borgerskabets hellige institutioner - Kunsten med stort K: de sakrale museumshaller, de auratiserede kunstværker, det professionelle kleresi af smagsdommere, det andægtigt måbende publikum osv. Duchamps handling var et stykke overskridende og provokatorisk institutionskritik. Både reelt og symbolsk. Reelt i forhold til den æstetiske produktions sociale mumificering. Symbolsk i forhold til den hvilken som helst fantasiløs og bornert institutionalisering af det stivnede liv.

Provokationen var et forsøg på at uddrage sig en bevidstløs og søvngængeragtig almenhed. Det var avantgardens krav om at trække den æstetiske produktion ind i det prosaiske hverdagsliv og ophæve kunsten i livspraksis. Og provokationen lykkedes for så vidt. Man afslog at udstille det pågældende objekt, der kort

efter kom til ære og værdighed på en såkaldt "alternativ" udstilling.

Men historien standser ikke her. Duchamp kom med sin signerede pissekumme til at skrive et stykke betydningsfuld moderne kunsthistorie. Hans provokation er faktisk gået hen og blevet en af de hæderkronede moderne "klassikere" i kunsthistorien. Den ses som et succesfuldt forsøg på en fornyelse af et antikveret kunstbegreb. Man taler om hans og den nu "klassiske" avantgardebevægelses udvidelse af kunstbegrebet med en "gestisk" dimension. Og hermed menes, at han har begået noget originalt og banebrydende, der bragte det kunstneriske udtryk, udviklingen, historien, videre.

Men historien standser heller ikke her. Lad os et øjeblik opholde os ved det absolut "tilfældige", "originale" eksemplar af en pissekumme, som Duchamp i sin tid signerede (under pseudonym) og præsenterede for udvælgelseskomiteen. Det har nemlig også en historie at fortælle. En historie i berømmelsens rampelys, vel at mærke. I 1978 havde jeg fornøjelsen af at opleve det på udstillingen "Dadaism und Surrealism Reviewed" på Hayworth Gallery i London. Det var her et af de virkelig store tilløbsstykker. Ingen af Dalis, Miros, Magrittes billeder eller Giacomettis skulpturer syntes at besidde samme tiltrækningskraft. Duchamps pissekumme var permanent omgivet af en kødrand af tilskuere. Nogle af dem stod længe tavst betragtede i en slags demonstrativ meditativ fordybelse, som for at aflokke den dens skjulte hemmeligheder. Det skal blot for fuldstændighedens skyld nævnes, at den selvfølgelig også var behørigt afskærmet fra publikum og bevogtet af kustoder - for at ingen skulle formaste sig til at komme den for nær og måske ligefrem røre ved den. - Eller det, der er værre

For så vidt Duchamps ready made skal forstås som en provokatorisk undtagelsehandling, et stykke praktisk institutionskritik, så må den siges at have sejret sig til døde. Den optræder nu som en grotesk bekræftelse på alt det, den oprindeligt ville anfægte: den auratiserende kunstinstitution. Den "ægte" vare, hvis absolut eneste fortjeneste og særpræg er den historiske signatur, den bærer med sig.

Faktisk ville den mest revolutionære attitude i forhold til Duchamps objekt være at afkode det og tilbagekalde det til den prosaiske tingsverden det oprindeligt kom fra. F.eks. ved at bruge det til at pisse i.

Så diabolisk og underfundig kan en historisk dialektik tage sig ud.

Kan man lære noget af det?

Ikke ifølge Hegel. Ifølge ham er den eneste lektie, man kan lære af historien, som bekendt, at man ikke kan lære noget af den.

Den er tilsyneladende ikke for fastholdere, historien. Den tillader ingen at konkludere på sig. Og den lader sig tilsyneladende heller ikke belære. Den lader til først og fremmest at være

karakteriseret ved sin egensindighed. Som et sejt, tilsyneladende ustandseligt valseværk, der uophørligt omstøber menneskenes viljesmotiver og handlingsintentioner og tvinger dem ud i nye og anderledes former.

Det kan ofte være en påtrængende fornemmelse, at dét, Hegel i sin tid betegnede som den *objektive ånd* og som man i moderne socialanalytik kalder institutionalisering, er en temmelig massiv og sejlivet størrelse. Netop det træge, det seje, det opake og uigennemtrængelige, er et gennemgående motiv i en lang række konceptualiseringer af intersubjektivitetens, socialitetens, eksistensform. Den lever sit hypostaserede egetliv, bag om ryggen på de involverede individer - enten det nu sker som en overgribende systemsammenhæng eller som et diffust og tropistisk medium. Det ligger i Marx' anvendelse af naturlovsmetaforikken i beskrivelsen af de sociale processer under kapitalismen, det ligger i Lukacs' tingsliggørelsesbegreb, det ligger i Sartres tale om det praksis-træge felt, det ligger i Negt/Kluges begreb om "egensindighed", det ligger i Habermas' distinktion mellem system og livsverden.

Og dette motiv bliver yderligere accentueret når vi går til Hegels tale om *verdensånden* og *historiens list*. Flere steder betoner Hegel netop det træge og langsommelige i verdensåndens historiske udviklingsform. (2) Historien har ikke særlig travlt. Den giver sig tid, god tid. Og det kan den roligt gøre, for den får altid det sidste ord alligevel. Meget kan synes at have forandret sig - og alligevel er det blot krusninger på overfladen. Historiens vældige understrøm skal nok indfinde sig - med tiden.

Det betyder ikke, at de enkelte i historien optrædende mennesker og deres respektive tanker og handlingsmotiver er betydningsløse for den historiske proces. Den enkeltsubjektive bevidsthed - *den subjektive ånd*, som Hegel kalder det - er tværtimod selve platformen for udkrystalliseringen af de historiske energier. Men det betyder, at den subjektive ånd altid allerede på forhånd er prisgivet den historiske overmagt. Den er ikke selv herre over, hvilken betydning dens handlinger får. Historisk set, vel at mærke.

Med begrebet "historiens list" vil Hegel understrege denne inappellable udleverethed til historien. Historien kan så at sige overløste det enkelte individs handlingsmotiver ved at anvende dem som redskaber til et ganske andet - og for det enkelte individ uoverskueligt og uudgrundeligt - formål. (3)

Meget kan for den subjektive ånd forekomme aldeles unikt, som den eksklusive undtagelse, der bryder radikalt med historiens overgribende procesforløb. Og alligevel vender historien altid tilbage og omslutter bruddet. Duchamps pissekumme in mente. Den subjektive ånd er tilsyneladende uafvendeligt nedsunket i historiens element - hvor meget den end forsøger filosofisk, eksistentielt, politisk at trække sig selv op ved hårene.

Emancipationsteoretisk betragtet er det, der kendetegner enhver form for radikalisme, en solidarisering med den subjektive

ånds insistering på at lade sine intentioner, sit program, få indgribende betydning i den historiske proces. Den radikalistiske position postulerer programmatisk at kunne tømme det, Kierkegaard har kaldt "det hungrige Uhyre, den verdenshistoriske Proces" - m.a.o. programmæssigt at kunne foruddiskontere resultatet af den historiske proces.

En sådan radikalistisk kritik kan betjene sig af forskellige former for filosofisk underbygning. Men så godt som altid formuleres den i en eller anden form for opgør med Hegels tematisering af det historiske procesfelt.

Det mest outrerede eksempel på et efterhegeliensk stormløb mod Hegels tendens til at tilkende den objektive ånd en substancialiseret skikkelse, finder vi hos Max Stirner. Den objektive ånd er her slet og ret tankens hypostaserede uvæsen. Hjernesvind. Den subjektive ånds position er hos Stirner den radikale fastholdelse af, at objektiviteten dybest set er en refleksionsbestemmelse. Objektiviteten har kun den betydning, som et erkendende eller oplevende subjekt investerer i den. Realismen dementeres. Virkeligheden, den "objektive realitet", kan så at sige kaldes tilbage uden videre.

Radikalt betraget er kun det enkelte Jeg at betragte som gyldiggørende instans. Egoismen i dens principielle filosofiske perspektiv er derfor den eneste valide henvisningsinstans. Den ånd, der overskrider det enkeltsubjektive interesseperspektiv, er slet og ret en uvirkelig spøgelsesånd - et gespenst, som det gælder om at få manet i jorden. Stirners kritik af den objektive ånd består i en eksorcistisk uddrivelse af de "spøgende ånder", hvad enten de nu kalder sig "sandheden, ...retfærdigheden, loven, den gode sag, majestæten, ægteskabet, almenvellet, samfundsordenen, fædelandet, osv. osv." (4)

Men - lektie eller ej - Stirners filosofiske radikalisme bliver med bitter ironi overlistet af historien. Selve omstændighederne omkring udgivelsen af værket "Der Einzige und sein Eigentum" i 1844 optræder på en måde som et indirekte dementi af dets indhold. Bogen udkommer pseudonymt (Max Stirner er et pseudonym for Caspar Schmidt), bl.a. fordi Caspar Schmidt ikke vil risikere afskedigelse fra sin stilling som lærer ved en pigeskole. Allerede i udgangspunktet, hvor værket forlader den subjektive ånds intellektuelle laboratorium, må Caspar Schmidt defensivt tage bestik af - om man så må sige - "de objektive forhold", i dette tilfælde den fremvoksende borgerlige offentlighed som en alt andet end "gespenstagtig" institution, for slet ikke at tale om den politiske censur, der endnu herskede i bl.a. Preussen. Den filosofisk-politiske principfundering af egoismen som moralsk norm forblev også på anden måde i forhold til Stirners/Schmidts eget individuelle livsprojekt en hyperidealistisk konstruktion - et marvløst og blodfattigt, fantomagtigt "gespenst". De efterfølgende år fristede han en kummerlig tilværelse som oversætter og mælkeemand, indtil han i 1856 dør en påfaldende uheroisk død: af blodforgiftning som følge af et fluestik.

Til gengæld opnåede hans værk med dets filosofiske begrundelse for en anarkistisk individualisme stor udbredelse og berømmelse. En af Stirners mest begejstrede læsere i vort århundrede var en ikke helt ubetydelig historisk repræsentant for det kun alt for objektive "gespenst", der hedder en totalitær, fascistisk stat - Benito Mussolini.

DEN SUBJEKTIVE TÆNKER - ET FILOSOFISK KUNSTSTYKKE.

"At være Idealist i Indbildningen er slet ikke vanskeligt, at skulle *existere* som Idealist er en yderst anstrængende Livs-Opgave, fordi det at existere netop er Indsigelsen derimod."(5)

Med denne markering angiver Kierkegaard præcist selve brændpunktet for sin kritik af Hegels filosofiske projekt. Det bemærkelsesværdige er imidlertid, at han dermed ikke blot rammer Hegels systemorienterede idealisme, der filosofisk sanktionerer den objektive ånds institutionsvæsen og til syvende og sidst verdensåndens principielle suverænitæt. Han rammer i lige så høj grad en Stirners filosofiske position, der radikalt subjektivistisk undsiger og besværges denne suverænitæt. Begge positioner parteciperer nemlig i samme intellektuelle syndrom: den filosofiske idealisme, der tager tænkningen så forfængeligt, at den tror at kunne slutte fra begreb til eksistens, fra væsensbestemmelse til virkelighed, fra tænkning til væren.

Nu hører der imidlertid i sig selv et nødvendigt forbehold til dette at beskæftige sig med Kierkegaard: man skal vogte sig for at tage ham på ordet. Det er en farlig sag, hvor man nemt kan komme galt afsted. Hans tænkning er - hvad allerede flere i hans samtid havde et udmærket blik for - "peripatetisk". Den er spankulende forbundet med det rum, den situation, hvori den udfoldes. Den er dialogisk orienteret - også dér, hvor den tilsyneladende forholder sig direkte til sagen.

Kierkegaards forfatterskab kunne i den henseende tjene som et fristende belæg for Adornos patetiske karakteristik af al stor filosofi: nml. dette, at den ikke lader sig referere. En mængde filosoffer - også af dem, der traditionelt har vundet hævd som hørende til de "store tænkere" - lader sig i princippet gengive rimeligt loyalt og entydigt, dvs. uden invaliderende reduktioner. Anderledes forholder det sig med Kierkegaard. Hos ham har det, der allerede i forbindelse med hans magisterafhandling "Om Begrebet Ironi" af Sibbern og andre af professorerne blev betegnet som "Udskeielser", "Vidtløftighed" og "Kunsterie" i stilen, en gennemreflekteret og substantiel karakter. (6) Form og indhold er uløseligt forbundet i det fælles brændpunkt for den filosofiske diskurs - *stilen*:

"Den subjektive *Tænkens Form*, hans Meddelelses Form er hans *Stil*. Hans Form maa være ligesaa mangfoldig som de Modsætninger ere, han holder sammen. Det systematiske ein, zwei, drei (dvs. Hegels dialektik, J.C.) er en abstrakt Form, som derfor

ogsaa maa komme i Forlegenhed hver Gang den skal anvendes paa det Concrete. I samme Grad som den subjektive Tænkner er concret, i samme Grad maa ogsaa hans Form være concret dialektisk. Men som han ikke selv er Digter, ikke Ethiker, ikke Dialektiker, saaledes er hans Form heller ingen af disses ligefrem. Hans Form maa først og sidst forholde sig til Existents, og i denne Henseende maa han raade over det Digteriske, det Ethiske, det Dialektiske, det Religieuse. Sammenlignet med en Digter vil hans Form være forkortet, sammenlignet med en abstrakt Dialektiker vil hans Form være bred." (7)

På linie med Platon og Nietzsche er Kierkegaard i eminent forstand digterfilosof. Hans tænkning og filosofiske fremstilling har i mere end én henseende digt karakter. Den er på den ene side æstetisk reflekteret, bundet til en uhyre litterær følsomhed i udtrykket, og på den anden side er den "fordægtig", polycentrisk og flerdimensional (fiktionen, pseudonymiteten). Det sidste i en sådan grad, at han - måske med en halvbevidst hentydning til Platon i tankerne - allerhelst ser sig som *læser* af sine tekster. (8) - Hvis man ellers i dette stykke tør tage ham på ordet...

Er det, som Adorno hævder det, karakteristisk for Hegels filosofiske stil, at den skal "læses associativt", (9) bl.a. fordi den strækvis befinder sig på så sublimeret et abstraktionsplan, at forestillingsevnen nødvendigvis må komme læseren til undsætning, så befinder Kierkegaard sig stilmæssigt på den modsatte pol. Kierkegaards stil er gennemgående kompakt associationskabende og præget af en ekspressiv og næsten illumineret stoflighed i fremstillingen. Der er noget opulent, frodigt, så at sige "spermatisk" ynglende i den kierkegaardske - den subjektive Tænkners - stil. Den befinder sig permanent i grænseområdet mellem anskuelse og begreb. Den sprænger sig ud af en snæver, diskursiv og immanentisk begrebsudviklingsstrategi ved bestandigt at investere i opretholdelsen af en oplevelsesdimension hos læseren. I den forstand rummer hans stil også noget suggestivt indtrængende og forførende. Han må så at sige nødvendigvis læses "sympathetisk", for nu at bruge et af hans yndede udtryk. Han argumenterer ikke blot. Han præsterer ikke blot filosofiske begrebsanalyser og ræsonnementer. Han *demonstrerer* - ved at lade billederne tale. (10)

I den forstand er hans tekst eller filosofiske projekt ikke muligt at referere uden et substantielt erfaringstab. Lige så lidt som et digt er det.

Selve ledemotivet i Kierkegaards filosofiske tænkning er som bekendt opgøret med den form for filosofisk spekulation, der par excellence er repræsenteret ved den hegelske systemtænkning. Men Kierkegaards idealismekritiske projekt er i modsætning til f.eks. en Stirners eller en Feuerbachs filosofiske manøvrer ikke et forsøg på at demontere og reparere det hegelske system. Tyngdepunktet hos ham ligger ikke i en filosofisk detailanalyse af bestemte elementer i Hegels teoretiske system.

Ganske vist finder man også den slags hos ham. F. eks. leve-

rer han, inspireret af Trendelenburgs logiske undersøgelser en kritik af selve nerven i den hegelske dialektikkonception: bevægelsen som underforstået kategori. Men denne kritik, som hviler på en ortodoks aristotelisk forståelse af logik som formalbestemt, er niveauforskudt og inkongenial, for så vidt som den fastnagler Hegel til en filosofisk generalpræmis, som han netop selvbevidst har set det som en dyd at overskride i en diskurs, der spekulativt dynamiserer modsigelses-, differens- og identitetsprincippet. Det drejer sig her om to relativt uforbundne udsagnsniveauer, hvor Kierkegaard fastholder et formallogisk, analytisk forstands-niveau, medens Hegel udfolder bestemmelserne på et reflektionsfilosofisk syntetiserende fornufts-niveau. (11)

Kierkegaards hegelkritik er i det hele taget ikke båret af nogen bogholderagtig detailbevidsthed eller minutiøs bedreviden. Den har snarere karakter af et omfattende og principielt notabene. En monstrøs og prækær fodnote, om man vil. Det er hans stående anke mod Hegels system - ikke at det er dårlig tænkning, men snarere det modsatte: at det er for-tænkt. Hegels filosofi er udtryk for en overeksponeret tænkning. Derfor kan Kierkegaards kritik læses symptomalt som kritik af intellektualiteten som sådan. Han forholder sig altså ikke i traditionel fagfilosofisk forstand "sagligt" til det hegelske projekt. Hans kritik er ikke konstruktiv - den tager ikke sigte mod at forbedre projektet ved evt. at påvise fejl og mangler. Den solidariserer sig ikke med Hegels filosofiske anstrengelse, men modarbejder den tværtimod - ja bespøtter den. Den er bevidst destruktiv. Kritikstrategien tager ikke sigte på en udbygning og justering gennem forskellige former for immanent kritik. Den sigter mod en *underminering* af den hegelske tænkning.

Selve det bærende element i Kierkegaards Hegelkritik er intimt sammenknyttet med stilen. Og den gennemgående stilistiske form er *satirens*:

"Al Skepsis er en art Idealisme. Naar da Skeptikeren Zeno f. Ex. studerede Skepsis ved eksisterende at ville forholde sig uaf-ficeret af Alt, hvad der mødte, saa han beskæmmet, da han engang gik af Veien for en gal Hund, tilstod: at ogsaa en skeptisk Philosoph dog stundom er Menneske: saa finder jeg intet Latterligt deri. Der er ingen Modsigelse, og det Comiske ligger altid i en Modsigelse. Naar man derimod betænker de elendige idealistiske Cathedral-Vittigheder, den Spøg og det Coquetterie med at være en Idealist på Cathedret: ... saa, ja saa er det umuligt ikke at skrive en Satire, naar blot man fortæller Sandheden." (12)

Hovedmotivet i Kierkegaards satiriske kritik af Hegels "idealistiske Cathedral-Vittigheder" er det samme som motivet for enhver satire: afsløringen, *demaskeringen*. (13) Det er en afdækningsmanøvre, der lader sandheden røbe sig i form af en blottelse.

Tydeligst manifesterer den satiriske kritik sig i Kierkegaards omgang med den hegelske terminologi. Det hører til sjældenhederne, at Kierkegaard anvender hegelske begreber i overensstemmelse med Hegels egen selvforståelse. Oftest optræder de i en eller an-

den form for afkodning i forhold til deres originale betydningsindhold. På en drillende, burlesk facon vrider han begreberne ud af Hegels begrebsfilosofiske immanens og travesterer dem ved at koble dem til en umiddelbar erfaringsdimension. Indimellem nærmer denne fænomenologiske afkodning sig det overstadigt flabede. F. eks. i Forførerens Dagbog, hvor Johannes Forføreren uforvarende kommer til at overvære et kort stævnemøde mellem to unge elskende i en trappeopgang og ærgrer sig over, at der ikke findes gaslys på trappen, så han havde været i stand til bedre at iagttagelse situationen, men samtidigt ræsonnerer videre: "Dog havde der været Gas, havde jeg maaske Intet faaet at høre. Det bestaaende er dog det fornuftige (sic!, J.C.), jeg er og bliver Optimist..."(14)

Denne satirisk persiflerende kritik af de hegelske begreber har efterdønninger i hele resten af Kierkegaards forfatterskab. Men hvis motivet er demaskering, hvad er det da, der skal demaskeres? Hvori består afsløringen?

Demaskeringen består i præsentationen af den hegelske tænkning som en grandios idealistisk hypostasering. En filosofisk kollos på lerfodder, hvis modsigelse er, at den prætenderer den absolutte transparens og intellegibilitet - den absolutte viden - og så tilsyneladende ikke engang er i stand til at begribe sit eget udgangspunkt, nml. Hegel selv. Den intellektuelle ambition om at tænke det forudsætningsløse, det absolutte, har totalt fortrængt sin mest elementære forudsætning: den eksisterende tænkning som subjektivt medium for hele denne proces, dvs. Hegels egen eksistens.

Bag Kierkegaards satiriske persiflering af det hegelske begrebsinventar ligger derfor også elementer af en *ad hominem kritik*. Kierkegaard går ikke blot efter bolden, men også efter manden. Hegel er ifølge Kierkegaard dybest set inautentisk i sin tænkning. Den er eksistentielt set dækningsløs. Den mangler i eminent grad, hvad Kierkegaard betegner som *reduplikation* - i modsætning til Kierkegaard selv. (15)

Et gennemgående element i kritikken af Hegel er den monomane understregning af hans småborgerlige akademiske indkapsletthed i det filosofiske professorembede, hans tænkings institutionsimprægnerede *ex cathedra*-karakter: "... Og sandt er og bliver det, hvad jeg altid har sagt: Hegel var Professor i Philosophie, ikke Tænkning; og han maae tillige have været en temmelig ubetydelig Personlighed, uden Livs-Indtryk - men en ganske overordentlig Professor, ja det negter jeg ikke..." (16)

Hegel skulle ifølge Kierkegaard have været en ubetydelig personlighed. Altså en kedelig akademisk stivstikker.

Det kan man nu mene forskelligt om. Sandt er det måske nok, at Hegels "eneste og højeste mål" var "at blive lærer på et universitet", som det hedder i et brev til vennen Sinclair fra 18-13. (17) Men visse ting kunne dog tyde på, at Hegel trods alt ikke har hørt til de allerkedeligste skabninger, at han ikke ganske har manglet det, Kierkegaard kalder "Livs-Indtryk". Hans vinforbrug var stort set hele livet igennem ikke ligefrem alt for

mådeholdent, viser husregnskaberne. Det sætter sig ovenikøbet indimellem spor i hans filosofiske produktion. F. eks. munder det banebrydende værk "Phänomenologie des Geistes" ud i nogle vers af en drikkeviser af Schiller – ovenikøbet forkert citeret! Dette er måske ikke en dyd i sig selv, men givetvis endnu mindre en last i Kierkegaards øjne. Hegel var efter sigende heller ikke uden sans for kvindelig skønhed. Og selv i positionen som den ærværdige professor og kulturpave i Berlin viste han sig ikke just altid fra den pæne og småborgerligt veltilpassede side. Der fortælles bl.a. en historie om, hvorledes han ved en bestemt lejlighed kom i en heftig diskussion med kollegaen Friedrich Schleiermacher om vurderingen af noget så – skulle man måske tro – relativt harmløst som en videnskabelig afhandling. Det ene ord tog det andet, og uenigheden udartede – muligvis ikke uden sammenhæng med det omtalte vinforbrug – til en veritabel tomandsrig, hvor de var på nippet til at gå løs på hinanden med knive. En episode, som var så beklemmende for dem begge, at de kort tid efter så sig nødsaget til at paradere side om side i Berlins Tivoli og oven i købet demonstrativt pjattende tage en tur sammen i rutschebanen for at mane historien i jorden. (18)

Det er muligt, at Hegel først og fremmest var professor. Men helt uden lidenskab synes han ikke at have været. – Måske forholder det sig i virkeligheden så "concret dialektisk", at netop professorgerningen var hans egentlige lidenskab...?

Men hvad med den kierkegaardske anklage for inautenticitet, for mangel på reduplikation?

Det er på sæt og vis en anklage, som selv befinder sig i et dialektisk spændingsfelt. Kierkegaard kendte meget vel til den tankens lidenskab, den faustiske motorik, den løbske reflektivitet, som kommer til udtryk hos Hegel. Han havde selv en rem af huden. (19) Men kravet om eksistentiel inderlighed medfører en ydmyg horisontbevidsthed over for tænkningsbegrebets fremfærd: det er nødvendigt for tænkningen at begribe, at der er noget, den aldrig vil kunne begribe: Gud, for hvem alt er muligt.

Hvor meget Hegel end fører sig frem som professor og "absoluthedens filosof", så kan man ud fra en elskværdig læsning på mange måder tolke ham som en "omvendt Kierkegaard". Hans filosofiske ydmyghed befinder sig ikke i horisontbevidstheden, der begrænser et givet bevidsthedsniveau, en sådan vil altid være mulig at overskride. (20) Til gengæld befinder hans intellektuelle ydmyghed, hans filosofiske urørlighedszone, sig måske netop dér, hvor Kierkegaard er konsekvent fordringsfuld: i det subjektive og eksistentielle.

Hegel har i grunden en påfaldende uheroisk positionsbestemmelse af filosofens rolle i den moderne verden. I den moderne tid er filosoffer først og fremmest embedsmænd, der underviser i filosofi. Dette karakteriserer han åndshistorisk som et eklatant udtryk for "det verdslige principps forsoning med sig selv". Rollen som filosof er først og fremmest en udvortes bestemmelse i en

statsborgerlig kontekst. Eller som det hedder i Karl Löwiths interpretation: "Filosofien kan nu overlade den "ydre" side af sin eksistens til "(samfunds-)ordenen" på samme måde som det moderne menneske lader sin måde at klæde sig på være bestemt af moden." (21)

Søren Kierkegaard statuen
i Det kongelige Biblioteks have
København (1879)

Netop Hegels pointerede filosofiske absoluthedsstræben forlener hans filosofiske position med en indbygget selvrelativering. Den totalitetsorienterede insistering på overordnet begribelse har sit oplagte dialektiske kontrapunkt i hans egen, embedsmandsbestemte filosofrolle. Der må med nødvendighed optræde en diskrepans i hans tænkning - en indre ironisk selvdistance - et ureparerbart brud mellem liv og tænkning hos ham. Man kan levende forestille sig ham lægge filosofien til side sidst på eftermiddagen, forlade arbejdsværelset og filosofien og overlade den til sig selv.

Det er netop også Kierkegaards kritiske pointe over for Hegel, at han så at sige overlader filosofien til sig selv. For de gamle grækere var den filosofiske virksomhed substantielt forbundet med livet. For Hegel er filosofien derimod - eksistentielt set - blevet en overfrakke, som man kan tage af og på, som det passer én. Og eventuelt lade ligge et stykke tid.

Denne diskrepans mellem subjektiv intimitet og objektiv for-midlingssammenhæng hos Hegel og den dermed forbundne ironiske selvdistance rører sig med al ønskelig tydlighed i hans berømte diktum fra de historiefilosofiske forelæsninger: "for en kammertjener findes der ingen helte". (22) Det er et udsagn, hvis almenhed givetvis ifølge Hegel kan udstrækkes til at omfatte andet end slagmarkens helte. Måske endda filosofiens, hvis der findes sådan nogle.....

Berømt er også Hegels henkastede bemærkning om, at det er værst for virkeligheden, hvis den ikke passer til hans filosofiske system. Med mindre man vil frakende ham enhver intellektuel ædruelighed og proportionssans, så kan en sådan bemærkning kun forstås ironisk.

Noget kunne tyde på, at Hegel i sin filosofiske praksis stiltiende underforstår en diskrepans, en indre brudfyldthed i forholdet mellem subjektiv eksistens og "professionel" tænkning. Kravet om autenticitet, om subjektiv inderlighed i tænkningen har han forlods distanceret sig fra. Og på mange måder kunne det egentlig synes, som om han har et temmelig uanstrengt forhold til konsekvenserne af sin egen tænkning. At skulle holde sig en fordring á la Kierkegaards krav om reduplikation efterrettelig ville ende i et absurd filosofisk storhedsvanvid. Ikkemindst når man i sit filosofiske projekt opererer med et slutstadium, der slet og ret benævnes "den absolutte viden".

Spørgsmålet er, om ikke Kierkegaard, når det kommer til stykket, er den mest rabiante intellektualist af de to. Kierkegaards demaskerende kritik af Hegels filosofiske projekt er på en måde kautionseret af kravet om en endnu mere radikal og "alvorlig" intellektualitet. Den kan måske ses som et forsøg på at overhale Hegels absoluthedsfiksering "inden om" ved at erstatte den med en radikal fordring om en pietistisk farvet inderlighed i den intellektuelle praksis. Kravet om ægthed. Autenticitet.

Derved kommer Kierkegaard til at opleve et dialektisk omslag i sin principielle kritik af den hegelske tænkning. På den ene

side kritiseres tendensen hos Hegel til at glorificere den filosofiske tænkningens systematiske egetliv i forhold til det eksistentielle felt. På den anden side synes det, som om Kierkegaard i sin kritik af Hegel i grunden tager tænkningen mere alvorligt, end Hegel gør det. Og tager Hegel mere alvorligt, end han tager sig selv.

Tilbage står så Kierkegaard med sin fordring om alvor, at "vorde subjektiv", autenticitet. Hvad stiller han, filosofisk betragtet, op med denne fordring? Hvordan indløser han den?

Først og fremmest, som vi har set, ved at gøre problematikken til genstand for en stilistisk refleksion. Ved at forvandle den til et spørgsmål om filosofisk *stil*. Den subjektive tænkens stil.

Der synes at være en indre filosofisk nødvendighed i, at den filosofiske diskurs hos Kierkegaard må transponeres over i fiktionens og imaginationens medium. Netop insisteringen på autenticitet nødvendiggør det fikcionalistiske i fremstillingen. Paradoksalt nok.

Men hvorledes forholder det sig da med Kierkegaards "filosofiske rullestue"? Hvor befinder "Virkeligheden" sig henne - den *egentlige*, altså? Er autentisk tænkning måske ligefrem et paradoks i sig selv? Rummer enhver art af filosofisk tænkning et element af fremmedbestemmelse i sig?

Hvad vil autenticitet overhovedet sige?

Det spørgsmål er allerede beslaglagt.

Af refleksionen.

TILBAGE TIL HISTORIEN - ET EFTERSPIL.

Men historien standser heller ikke her. Historien ruller videre og nye institutionaliseringer udkrystalliseres.

F.eks. institutionaliseringen Søren Kierkegaard. Ikke blot er hans tekster blevet en institution. Hans person er det også. Det hører vel med som en indbygget nødvendighed, når han nu selv har insistere på reduplikationen, sammenhængen mellem liv og tænkning. Intet i forbindelse med hans person synes for ubetydeligt til at man skulle hæfte sig ved det. Tobaksdåserne, tøjet han havde på, da han gik i Borgerdydsskolen, lommetørklæderne, hvad ved jeg. Han, "Søren Sok", der om nogen prædikede nødvendigheden af at "vorde subjektiv" er blevet - ikke årsag, men anledning (det er ham magtpåliggende at skelne herimellem) (23) til dannelsen af hele små "samfund" af lærde mennesker: universitetsprofessorer og andre af den slags (Hegel ville sandsynligvis også kunne komme i betragtning, hvis han blot havde været i live): Kierkegaard Selskabet og Kierkegaard Akademiet.

Kierkegaard er blandt meget andet også blevet til en statue i det Kongelige Biblioteks have. Her sidder han så som et mumificeret memento om, at "Livet maa forstaaes baglænds" - men at det til gengæld altid "må leves forlænds". (24)

Over for denne udødeliggjorte subjektive tænker har en anden

intellektuel, ganske vist i noget mindre format, let spil - men derfor ikke mindre ret - når han med en 23-årig "endnu levedes" eksistensfrådseri med elskværdig overbærenhed kan rive ham reduplikationens fordring i næsen:

Hej, du gamle Søren,
her sidder du og skribler i din sorte Bog
i en stille lille Have
mellem vimse Barnepiger,
hensmuldrende Filosooffer,
unge, fornemt blege Mænd
af dem, der studerer
- og saa en fynsk Præstedatter,
og saa jeg.

Du graa Mand,
graa Mænds Guddom,
du graa Tænkter af graa Tanker
i graa Bøger,
hvorom andre graa Mænd tænkte
graa Tanker
i graa Bøger,
og ligesaa graa Mænd graa Tanker
om dem igen.
Begriber du Begrebet:
fynsk Præstedatter?
At intet er graat paa hende
undtagen to lille-bitte-smaa
Ruskindssko.
At hele himlen og hendes Øjne
er lige blaa.
At hendes Kjole og syv Birketræer
omkring os
er grønt
som et helt Foraar.
At hendes Læber er lidt røde
af alt det Blod, som banker
ivrigt og elskende
i hele hendes glade Krop.
At hun desuden er alle andre Farver
i saa fine Overgange,
som kun Solnedgange
og Piger
er det.
Begreb du det?

Det knager i dine vise Lunger,
din Stemme begynder at knirke,
du taler:

At ingen blev Geni ved den Pige,
han fik.
At ingen blev Helt ved den Pige, han fik.
At ingen blev Digter ved den Pige, han fik.
At ingen blev Helgen ved det.

Jeg fik hende,
du kan tro jeg har faaet hende,
og skulde jeg aldrig blive Geni,
og skulde jeg aldrig naa
at blive Digter eller Helt eller Helgen
eller paa anden Maade Stenfigur
paa en offentlig Plads,
da giver jeg allermindst Fanden deri.
Derimod blev jeg Mand ved hende,
hvilket efter mine Begreber
er en stor Ting
for et Menneske af Mandkøn.

Og for Resten er jeg saa tindrende ligeglad
med dig og alt, hvad Filosofi er,
med dertil hørende Støv.
Blot kunde du godt ha haft
en blaa Vest,
grønne Bukser,
højrøde Frakkeopslag
og en lille Rose i Knaphullet,
saa du kunde danne en Smule festlig Baggrund,
naar jeg skulde kysse
en fynsk Præstedatter
ved dit Fodstykke. (25)

NOTER:

- (1) Søren Kierkegaard: Samlede Værker (3. udg.), Kbh. 1962-64, bd. 2, s. 34.
- (2) F.eks. i "Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie" jfr. G.W.F. Hegel: "Werke in zwanzig Bänden", bd. 20, s. 506: "Hvad verdensåndens *langsomhed* angår, bør man betænke: den behøver ikke skynde sig. *Den har tid nok* - tusind år ligger udstrakt for dig som en dag. Den har tid nok, netop fordi den selv er uden for tiden, fordi den er evig."
- (3) Selv om det i postmodernismens tegn kan være fristende at forlade denne "store fortælling" som figur til fordel for dyrkelsen af de små historier, så er man ikke ude over den problematik, som stilles i forhold til institutionaliseringsprocesserne. Man kan tværtimod hævde, at der netop i fokuseringen på det polycentriske, på det labyrintiske og uigennemskuelige ligger en - Hegel vil nok sige: kapitulerende - indrømmelse over for de sociale og historiske processers mangel på transparens. Gyldighedslogisk hypostaseres opaciteten nu implicit til en socialontologisk fakticitet. Men samtidigt er denne opacitet blevet omdøbt til en offensiv grundbestemmelse - der rummer det forlokkende "eventyr lige om hjørnet" (Bruckner/Finkielkraut) - dvs. optræder som medium for forførelsen: fascinationen over at blive bragt steder hen, man ikke "regnede" med - opslugt af sammenhænge, man ikke kan overskue eller finde ud af. Prisgivetheden til det historiskes overmagt er nu et positivt givet vilkår. - Hegel ville sige, at man klammer sig til sin ulykkelige bevidsthed.
- (4) Max Stirner: "Der Einzige und sein Eigentum", (1844), München 1968, s. 54.
- (5) S.K.: S.V. bd. 10. s. 54.
- (6) Jfr. F.J. Billeskov Jansen: "Studier i Søren Kierkegaards litterære kunst", Kbh. 1972, s. 20.
- (7) S.K.: S.V. bd. 10, s. 57.
- (8) "*Uden Myndighed*" at *gjøre opmærksom* paa det Religiøse, det Christelige, er Categori for hele min Forfatter-Virksomhed totalt betragtet. At jeg var 'uden Myndighed', har jeg fra første Øieblik indskærpet og sterotyp gjentaet; jeg betragter mig selv helst som en *Læser* af Bøgerne, ikke som *Forfatter*". S.K., S.V. bd. 18, s. 69. Jfr. hermed Platons andet brev: "... Derfor har jeg heller aldrig skrevet noget derom, og der er ikke noget skrift af Platon og vil heller ikke komme noget, men de, der nu benævnes således, er af Sokrates, som er blevet smuk og ung". EP 2, 314 c 1-4. "Platons Skrifter", bd. 8, Kbh. 1955, s. 157.
- (9) "Hegel kan kun læses associativt. Man må forsøge overalt at give adgang for så mange muligheder af det, der menes, for så mange relationer til noget andet, som overhovedet trænger sig på." Theodor W. Adorno: "Skoteinos oder Wie zu lesen sei", in "Drei Studien zu Hegel", Frankfurt a.M. 1966, s. 159.
- (10) Lad følgende sceneri fra "Om Begrebet Ironi" tjene som et af utallige eksempler på stilens plastiske anskuelighed hos Kierkegaard,

hans mesterlige illuminationsevne:

"... Verden gik i Barndom, *den maatte* forynges. Forsaavidt var Romantikken velgjørende. Der gaar en kjølig Luftning, en forfriskende Morgenluft fra Middellalderens Urskove eller fra Grækenlands rene Æther gennem Romantikken; det løber Spidsborgerne koldt ned ad Ryggen, og dog er det nødvendigt for at fordrive den dyriske Uddunstning, i hvilken man hidtil aandede. De hundrede Aar ere forløbne, det fortryllede Slot reiser sig, dets Beboere vaagne atter, Skoven aander let, Fuglene synge, den skønne Prindsesse lokker atter Beilere omkring sig; Skoven gjenlyder af Jagthorn og Hundeglam, Engene dufte, Digte og Sange rive sig løs fra Naturen og flagre omkring, og Ingen veed, hvorfra de komme eller hvor de fare hen. Verden forynges, men, som *Heine* ret vittigt har bemærket, den foryngedes ved Romantikken i den Grad, at den blev et *lille Barn igjen*. Det er Ulykken ved Romantikken, det er ikke Virkeligheden, den griber. Poesien vaagner, de stærke Længsler, de hemmelighedsfulde Ahnelser, de begejstrede Følelser, Naturen vaagner, den fortryllende Prindsesse vaagner - *Romantikeren* falder i Søvn. Det er i *Drømme* han oplever Alt dette, og medens Alt før sov omkring ham, saa vaagner nu Alt, men han sover. Men Drømme mætte ikke. Mat og træt vaagner han, ustyrtet, for atter at lægge sig til at sove, og snart maa han ved Kunst frenkalde de somnambule Tilstande. Men jo mere Kunst der behøves hertil, jo mere overspændt bliver også det Ideal, som Romantikeren fremmaner." S.V. bd. 1, s. 311-12.

I en dagbogsoptegnelse fra 1854 gives en fornemmelse af den kærlighed til litterariteten og den sproglige værkstedsatmosfære, der kendetegner Kierkegaards reflekterede arbejde med stilen: "....Saaledes har jeg stundom kunnet sidde Timer forelsket i Sprogets Lyden, det vil da sige, naar Tankens Prægnants gjenlyder i den, saaledes har jeg kunnet sidde hele Timer, ak, som en Fløitespiller underholder sig med sin Fløite. Det Meste af hvad jeg har skrevet, er sagt mange, mange Gange, ofte maaske Snese Gange høit, er hørt førend det blev nedskrevet. Mine Periodebygninger kunne for mig kaldes en Verden af Erindringer, saa meget har jeg leet og nydt og oplevet i denne Tankernes Tilbliven og deres Søgen indtil de fandt Formen, eller om de end i en vis Forstand oftest havde den næsten i første Øieblik, saa inden enhver end den største Ubetydelighed (thi dette var egl. det senere Arbeide, den stilistiske Syslen - Enhver der virkelig har Tanker har ogsaa umiddelbart Form), var tilpasset, saa Tanken ganske kunne føle sig, som man siger, vel indrettet i Formen." Pap. XI¹ A 214.

At Hegel næppe ville have bifaldet den kierkegaardske stil - så forskellig fra hans egen - får man en fornemmelse af ved læsning af "Vorrede" til "Phänomenologie des Geistes", hvor han, sandsynligvis med indirekte adresse til Schelling, leverer følgende karakteristik af en stilistisk syntese mellem begrebslighed og poetisk visualisering: "... Det er ikke behageligt at konstatere, at uvidenheden og den form- og smagløse råhed selv, som ikke er i stand til at holde tænkningen fast ved en abstrakt sætning, for slet ikke at tale om sammenhængen mellem flere, bedyrer snart at være udtryk for tænkningens frihed og tolerance, snart genialitet. Denne sidste (dvs. genialiteten, J.C.) grasserede som bekendt engang på samme måde i poesien

som nu i filosofien. Men når den skabelse, der udgik fra denne genialitet, overhovedet havde mening, så frembragte den i stedet for poesi triviell prosa eller, når den overskred dette, forrykte talemåder. På samme måde bringer nu en naturlig filosoferen, der holder sig for god for begrebet og, af mangel på samme, anser sig for en anskuende og poetisk tænkning, blot vilkårlige kombinationer af indbildningskraft, der er desorganiseret af tanken, til torvs - skabninger, der hverken er fugl eller fisk, hverken poesi eller filosofi." Hegel: "Werke in zwanzig Bänden", Frankfurt a.M. 1970, bd. 3, s. 63-64.

- Det besynderlige er, at selvom Kierkegaard og Hegel således på mange måder kan siges at være stilistiske antipoder, så vil de alligevel kunne blive rørende enige om det principielle indhold i kritikken af romantikken: "...Poesien vaagner ... Romantikeren falder i søvn...".

(11) Jfr. Mark Taylor: "Journeys to Selfhood: Hegel & Kierkegaard", Berkeley, Los Angeles, London 1980, s. 143.

(12) S.K.: S.V. bd. 10, s. 53-54.

(13) Jfr. Peter Sloterdijk: "Kritik der zynischen Vernunft", Frankfurt a.M. 1983, s. 55.

(14) S.K.: S.V., bd. 2, s. 297.

(15) Jfr. Pap. VIII¹ A 91: "Der har vistnok levet mangen skarpsindigere og genialere Forfatter end jeg, men jeg gad nok see Den, der mere skarpsindigt end jeg har i den anden Potens af Dialektik redupliceret selve sin Tænkning. Eet er at være skarpsindig i Bøger, et andet er dialektisk at fordoble det Tænkte i Existensen (sic! J.C.). Den første Form af det Dialektiske er ligesom de Spil, der spilles om In-tet blot for Spillet's Skyld. Reduplikationen er som det Spil, hvor Spillet's Nydelse potenseres ved at der spilles om store Gjenstande. Den Dialektik i Bøger er blot Tænkningens, men Reduplikationen af denne Tænkning er Handling i Livet..."

(16) Pap. X² A 431. - Kierkegaards bemærkninger om Hegel er åbenlyst sarkastiske - og måske allermest dér, hvor han tilsyneladende levner Hegel en indrømmelse. Hegels officielle professortitel var netop "ausserordentlicher Professor".

(17) Jfr. Johannes Hoffmeister (udg.): "Briefe von und an Hegel", bd. 2, Hamburg 1953, s. 5.

(18) Jfr. Wilhelm Weischedel: "Die philosophische Hintertreppe", Nördlingen 1983, s. 212.

(19) "Den ene Tanke afløser den anden; ligesom den er tænkt, og jeg vil skrive den ned, er der en ny - hold den, grib den - Vanvid - Af-sindighed!" Pap. I A 336.

(20) I en tidligere Slagmarkartikel "Med hegelske dunkrafter - en grundtvigsk opsang" (Slagmark nr. 2, Århus 1984) har jeg leveret en kritisk fremstilling af den faustiske - permanent grænseoverskridende - erkendelsesprogrammatik, der er nedlagt i Hegels dialektiske erfaringsbegreb.

(21) Jfr. Karl Löwith: "Von Hegel zu Nietzsche", Hamburg 1978, s. 81.

(22) "For en kammertjener findes der ingen helte, er et berømt mundheld. Jeg har tilføjet - og Goethe har 10 år senere gentaget det - ikke fordi vedkommende ikke er helt, men fordi den anden er kammertjener".

G.W.F. Hegel: "Werke in zwanzig Bänden", bd. 12, Frankfurt a.M. 1970, s. 48.

(23) Jfr. S.V., bd. 2, s. 219ff.

(24) Jfr. Pap. IV A 164.

(25) Arne Sørensen: "Vers til Søren Kierkegaard. Det Kgl. Biblioteks Have, Sommer 1929". in A.S.: "Spark og Kærtegn", Kbh. 1930.